

Gero lietuvio įvaizdžio formavimas ir reprezentacija Vokietijos DP stovyklose

Po Antrojo pasaulinio karo Vokietijos DP stovyklose atsidūrę lietuviai neteko daugelio savo laisvių ir pilietinių teisių, jie tapo asmenimis be valstybės, karo pabėgėliais, reikalingais globos ir paramos. Tarptautinės UNRRA, IRO[1] organizacijos anuomet karo pabėgėliams (tarp jų ir lietuviams) suteikė laikiną prieglobstį: maistą, pastogę, teisinę apsaugą. Tačiau tokia beteisė padėtis, nežinomybė ir nerimas dėl ateities, sunkios gyvenimo sąlygos neišvengiamai veikė lietuvių dvasią - t. y. jų dvasinę, psichologinę būseną. Būtent tautinės dvasios, „lietuviško charakterio“ stiprinimu pirmiausia susirūpinta.

Daiva DAPKUTĖ

PASAULIOLIETUVIS.LT

Vartant Vokietijos DP stovyklose 1945–1952 m. lietuvių leistą spaudą, neretai žvilgsnį patraukia įvairūs propagandiniai, tautinę dvasią stiprinantys straipsniai, raginantys saugoti *gerą lietuvių vardą*, keliantys kolektyvinės atsakomybės, tautinio solidarumo, lietuvių tautos reprezentacijos kitataučių akyse klausimus. Tai buvo ne tik dipukų psichologinės būsenos refleksija, bet ir viena iš priemonių, padedančių išsaugoti tautinę savigarbą, išdidumą, išverti baimės, skurdo, beteisiškumo ir neaiškumo dėl ateities ženklais pažymėtą monotonišką karo pabėgėlių stovyklos gyvenimą.

„Iš tėvynės traukdami mes praradome gimtąją žemę, laukus, namus, turta.

Netekome tėvų, brolių, seserų, artimųjų. Palikome amžiais sukurtas kultūrinės vertybės. Vis dėlto viena, ir tai labai reikšmingą vertybę, mes išsivežėme – tai gerą lietuvių vardą. Ir tai buvo esminė žymė, kuri iki šiol mus aukštino ir skyrė nuo daugelio kitų tautybių“, – rašė Bronius Kviklys 1946 m., pabrėždamas, kad „geras vardas – šių dienų lietuvių tremtinio ginklas ir papuošalas, vienintelis politinis ramstis“ [2]. Nesant politinės veiklos galimybių, lietuviai pasitelkė tai, kas galėjo geriausiai reprezentuoti lietuvius tiek savo bendruomenės, tiek kitataučių akyse, t. y. stiprų ir gyvą bendruomeninį, kultūrinį gyvenimą.

Gyvenimas DP stovyklose nebuvo tik uždaras lietuvių bendruomenės gyvenimas, jis kartu reiškė buvimą tarptautinėje scenoje: tose pačiose stovyklose greta lietuvių gyveno latviai, lenkai, estai, rusai, ukrainiečiai ir kitų tautų atstovai, už stovyklų sienų – vokiečiai, tad svarbu buvo, koks lietuvių įvaizdis formuojamas kitataučių akyse. „Tremties sąlygos lietuvių bendruomenei, nuolat su kitomis tautomis susiduriančiai, sudaro ypatingas sąlygas tautinei dvasiai atskleisti. Šiuo metu iš pavienių mūsų tautos žmonių, iš paskirų bendruomenių yra svetimųjų sprendžiama ir apie visą mūsų tautą, jos kultūrinį lygį“ [3], – rašė „Žiburiai“ 1946 m. Dar svarbesnė rodėsi lietuvių tautos reprezentacija karinių sąjungininkų (anglų, amerikiečių, prancūzų) bei tarptautinių UNNRA ir IRO organizacijų valdininkų akyse [4] – nuo jų priklausė DP gyventojų padėtis, politinės ir socialinės veiklos galimybės, jų parama buvo reikalinga keliant Lietuvos klausimą tarptautinėje arenoje. Tad tautos reprezentacija, lietuvių įvaizdis svetimtaučių akyse rodėsi nemažiau svarbūs nei lietuvių tautinės tapatybės išsaugojimo ar politiniai Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo siekiai.

DP stovyklose netrūko diskusijų, kuriuose ryškėjo skirtingi požiūriai į lietuvišką bendruomenę ir kultūrą, į lietuvių kūrėjų, menininkų misiją ir pareigą savajai bendruomenei. Iš kūrėjų buvo reikalaujama, o ir dauguma jų patys suvokė savo kaip lietuvių ir kaip kūrėjo pareigą kūrybą angažuoti savajai tautinei bendruomenei. Kūryboje ryškiai pastebimi bandymai kurti teigiamą lietuvių personažą, kuris būtų pavyzdys kitiems lietuviams ir teigiamai veiktų jų morale; siekta vaizduoti stiprią, valingą, negandoms nepasiduodančią asmenybę, gerai suvokiančią savo vietą ir tautinius tikslus [5]. Panašūs reikalavimai kelti ir lietuviškai kultūrai, menininkams, nes menas taip pat turėjo atlikti ne tik svarbią bendruomeninę funkciją, bet ir reprezentuoti lietuvių kultūrą tarp svetimtaučių, atskleisti lietuvišką dvasią, parodyti „kas esame ir ko siekiame“ [6].

Dar daugiau dėmesio buvo skiriama lietuvių kasdieniam gyvenimui, kuris taip pat

buvo svarbus saugant gerą lietuvių vardą. Dėl kelerius metus užsitęsusių izoliacijos, sunkių gyvenimo sąlygų Vokietijos DP stovyklose tarp lietuvių būta įvairių problemų, kurias lietuviška spauda vadino „tremties gyvenimo dėmėmis“, teršiančiomis gerą lietuvių ir visos tautos vardą. „Geras lietuvių vardas yra šventas dalykas, nuo jo labai ir labai daug priklauso ir mūsų visų ateitis“ [7], – skelbė Lietuvių tremtinių bendruomenė (LTB). Todėl kova už lietuvių gerą vardą bei moralę tapo vienu svarbesnių lietuvių bendruomenės uždavinių. Buvo skelbiama, kad gyvenimas DP stovyklose toli nuo kovojančios tėvynės įpareigoja [8] lietuvius elgtis pavyzdinai, drausmingai, rūpintis ne tik savo asmeniniais, bet ir bendrais lietuvių bendruomenės ir visos tautos reikalais. Nuolat primenama, kad bet kuris (geras ar klaidingas) žmogaus veiksmas bei pasisakymas nėra vien privatus, asmenišką veiksmą, bet turi vienokių ar kitokių pasekmių jo gyvenamai visuomenei, pristato ar diskredituoja ne tik konkretų asmenį, bet ir visą tautą.

Kokios pagrindinės problemos buvo įvardijamos kaip labiausiai kenkiančios geram lietuvių vardui? Į šią kategoriją patekdavo ne tik įvairūs kriminaliniai nusikaltimai (spekuliacija, vagystės, muštynės, triukšmo kėlimas), bet ir tinginystė, savų pareigų vengimas, kortavimas, girtavimas, šeimyninės problemos (neištikimybė, skyrybos ir mišrių šeimų kūrimas), asmens apsileidimas, higiena, lytinis palaidumas, tautinis nesolidarumas (pavydas, savanaudiškumas, skundai ir šmeižtai), silpnėjantys tautiniai bendruomeniniai saitai.

Lietuvių „gero vardo“ saugojimu, lietuvių reputacija ir tarptautine reprezentacija rūpinosi įvairios lietuvių organizacijos, vietinės DP stovyklų institucijos [9], daug dėmesio šiam klausimui skyrė inteligentija ir, žinoma, lietuviška spauda. Spaudoje buvo vykdoma nuolatinė, gerai apgalvota propaganda. Viena vertus, eskaluojamos įvairios negerovės, skatinant su jomis kovoti, ir kartu formuojamas kiekvienam lietuviui sektinas teigiamas „gero lietuvių“ įvaizdis: blaivus, kultūringas, kantriai atlaikantis negandas, pavyzdingas šeimos žmogus, darbštus, nes „svetimieji mus vertins tik pagal mūsų darbą“ ir t. t. Buvo raginama įvairiomis priemonėmis kovoti su visomis lietuvių kamavusiomis negerovėmis: ne tik bandoma sugėdinti kaltuosius, bet ir nuolat primenama, kad taip elgdamiesi lietuviai kenkia ne tik sau, savo šeimai, bet ir visai lietuvių tautai. „Šiandieną labiau negu kada nors kiekvienas lietuvis pirmiausia turi gerai suprasti, kad jis už savo veiksmus atsakingas ne tik kaip kiekvienas žmogus, bet ir kaip lietuvis, ir dėl to jisai savo veiksmu lietuvių ir tuo pačiu lietuvių vardą arba aukština arba žemina“; „Žmogus

nedirbas, t.y. negališ ar nenoriš dirbti, yra nebe normalus. Toks žmogus yra arba nesveikas arba tinginys (...) toks žmogus ir pats nelaimingas ir savo bendruomenei - našta (...)“; „Šiandien jau daugelis pamatė ir suprato, kad girtuokliavimas yra ne lengva ir nekalta pramoga, bet sunkus ir didelis nusikaltimas prieš savo tautą ir patį save“; „Kas savo žemais poelgiais žemina savo vardą, tas žemina visų tremtinių vardą, visos tautos garbę“; „Nė vienas neturi teisės sakyti, kad jo elgesys yra jo vieno reikalas. Mus stebintieji iš vieno asmens gražaus ar blogo elgesio daro išvadas apie visą tautą. (...) Mes turime taip elgtis, kad pateisintume savo draugų viltis, o sugėdintume priešus, kurie skleidžia pikta propagandą, einančią iš mums žinomo centro“[\[10\]](#), - tokių ir panašių argumentų spaudoje galima rasti nemažai.

1946 m. Hanau įkurta Lietuvių tremtinių bendruomenė (LTB) tarp svarbiausių tikslų vienu pirmųjų taip pat buvo įsirašiusi tikslą išlaikyti gerą lietuvių vardą[\[11\]](#). LTB Statuto priede „Bendrieji nuostatai su tremtinių negerovėmis kovoti“ buvo išvardinti galimi nusižengimai ir nurodytos priemonės, kurios turėtų padėti kovoti su negerovėmis ir šalinti negeroves sukeliančias gyvenimo sąlygas. Buvo išvardinta 12 nusikalstamų darbų, už kuriuos lietuviai turėtų būti baudžiamas:

1. lupikiškas spekuliacijavimas, kai pelnas yra besaikis arba kai gruobuoniškam pasipelnymui panaudojama sunki artimo padėtis;
2. kortavimas, kai jis yra azartinis ar virsta nuolatinio užsiėmimu;
3. degtindarystė (naminės gaminimas bei spekuliacijavimas) ir girtavimas;
4. šeimos židinio negerbimas, neištikimybė, begėdiškumas ar lytinis palaidumas, vedantis ne tik į dorovės taisyklių laužymą ir moralinį pakrikimą, bet ir į tautos savižudybę;
5. „padaužiškumas“ ;
6. santykių su kitataučiais, ypač su sąjungininkais ir vietiniais gyventojais, gadinimas;
7. svetimos nuosavybės, privatinės ir viešosios, pažeidimas, pasisavinimas, vagystės ar plėšikavimas;
8. darbo ir pareigų vengimas, ypač jei darbas yra reikalingas bendruomenei, tinkamas profesijai ir pajėgiamas;
9. nesąžiningumas ir apsileidimas viešąsias pareigas einant;
10. duoto žodžio nesilaikymas ir visokios apgavystės;
11. tautinis nesolidarumas, tautiečių niekinimas, įskundimai, šmeižimas, gandų skleidimas, ypač jei tai ne tik pažeidžia artimo garbę, bet ir kenkia

viešajam reikalui;

12. sužalojimas arba bet kurio smurto pavartojimas prieš kitą asmenį[12].

1948 m. keičiant LTB Statutą buvo pakeisti ir „Nuostatai su tremtinių negerovėmis kovoti“. Buvo atsisakyta nusikalstamų darbų išvardijamo, pasitenkinta nuoroda į Lietuvos baudžiamojo statuto, Vakarų sąjungininkų okupacinės valdžios potvarkius, paliktos tik keturios nusikalstamos veiklos:

1. lietuvių tautos žeminimas ir viešas kitų tautų niekinimas;
2. šeimos židinio ardymas;
3. privalomo darbo vengimas be teisėto pagrindo;
4. degtinės gaminimas ir pardavinėjimas.[13]

Taigi, galima pastebėti, kad daugiau dėmesio buvo skiriama moralinėms problemoms, kriminaliniai nusikaltimai lyg ir palikti nuošalėje. Žinoma, už kriminalinius nusikaltimus laukdavo sąjungininkų teismai ir rimtesnės bausmės. Kita vertus, kaip liudija istorikų darbai (pirmiausia Vinco Bartusevičiaus tyrimai), rimtų kriminalinių nusikaltimų nebuvo daug, pabaltiečių nusikalstamumas nebuvo didesnis už vokiečių ir kitų tose pačiose stovyklose gyvenusių užsieniečių[14]. Tam įtakos turėjo ir lietuvių socialinė bei šeimyninė padėtis: didelė dalis pabėgėlių buvo inteligentija, be to, traukėsi šeimos su vaikais, o kitur buvo nemažai viengungių, jaunų vyrų, tarp kurių nusikalstamumas buvo didesnis. Reiktų atkreipti dėmesį, kad pati nusikaltimo sąvoka taip pat galėjo būti traktuojama skirtingai. Pavyzdžiui, spaudoje galima rasti pavienių nusikaltimų, stambių vagysčių, įsilaužimo bei plėšikavimo atvejų, kurie susilaukdavo griežto bendruomenės pasmerkimo, bet dažniausiai vyravo smulkūs nusikaltimai, smulkios vagystės (maisto, rūbų) ir, žinoma, spekuliacijos. Pastarosios oficialiai *lyg ir smerkiamos*, bet kartu *lyg ir pateisinamos*, nes moraliai daugelio lietuvių buvo suvokiamos kaip stovyklos gyvenimo ir rūpinimosi savo artimųjų padėtimi būtinybė. Netgi LTB Statuto priede prie nusikalstamų veiklų pirmame punkte įrašytas spekuliacijos su tam tikra išlyga t. y. - „kai pelnas yra besaikis arba kai grubuoniškam pasipelnymui panaudojama sunki artimo padėtis“.

Kuriant gero lietuvių įvaizdį daug dėmesio skirta šeimos problemoms, nes būtent šeima laikyta svarbiausia tautos ląstele: raginta puoselėti lietuviškos šeimos židinį, rūpintis jaunosios kartos tautiniu ugdymu, daug kritikos kliūdavo lietuviams dėl „lytinio palaidumo“, ypač santykių su užsieniečiais, ir mišrių šeimų kūrimo. „Blogiausia lietuvių yra geresnė už svetimtautę“, „lietuvis vyras,

patekęs svetimon šeimon yra žuves tautai: jo vaikai nebebus lietuviai“, „lietuvio vyro garbė neleidžia, kad jo prakaitu užauginta šeima būtų nelietuviška“[\[15\]](#) – skelbė spauda. Ypač skatintas bendruomeniškumas, tautinės vienybės siekiai, keliami kolektyvinės atsakomybės, pasiaukojimo savai bendruomenei klausimai. „Tautinis solidarumas įpareigoja“, – skelbė spauda, ragindama kiekvieną įsijungti į bendruomenės veiklą savo darbais ir finansine parama. Tad net nemokantys solidarumo mokesčio Lietuvių tremtinių bendruomenei susilaukdavo priekaištų, kad tokiu būdu jie neprisideda prie bendros gerovės ir taip kenkia visai lietuvių bendruomenei[\[16\]](#).

1946 m. „Mūsų kelyje“ buvo paskelbta „Dešimt įsakymų nuo karaliaus bokšto kalno“, į kuriuos bandyta sutraukti pagrindinius, nuolat spaudoje akcentuojamus dalykus. „Tebūnie šie visiems skiriami įsakymai tais lašais, kurie, kartu su tūkstančiais kitų panašių, prisidės prie didžiulių kliūčių akmenų, pastojusių kelią į mūsų tautos laisvę, prakalimo.“[\[17\]](#) Įstatymai skelbė:

1. **Neturėk kitos minties, tiktai vieną:** *mano gyvenimas lemia mūsų tautos gyvenimą, o nuo tautos gyvenimo priklausys ne tik mano, bet ir būsimų kartų gyvenimas.*
2. **Netark savo tautos vardo be reikalo.** *Savo asmenišką gyvenimą tvarkyk taip, kad nei lietuvis, nei ypač svetimtautis negalėtų tau padaryti priekaištų. Žinok, kad kiekviena tavo kultūrinio ir visuomeninio gyvenimo graži pastanga pasitarnauja mūsų tautai.*

III. Šventai būk įsitikinęs, kad pasaulyje įsigalės tikroji taika, kurioje triumfuos tiesa ir nebeegzistuos smurtas bei agresija.

1. **Gerbk atstovus ir pareigūnus mus globojančių Vakarų Demokratijų,** *kurių vadovai ne viena proga yra nurodę tikruosius žmonijos idealus ir pabrėžę, kad šių idealų bus siekiama iki jų galutinio įgyvendinimo.*
2. **Neužmušk savyje vilties jokiais aplinkybėmis,** *net jei atrodytų, kad visos patamsių galybės padarė prieš tave sąmokslą ar staiga prieš tave atsivėrė pragaro bedugnė.*
3. **Nepaleisk savo blogų įpročių vadžių,** *mėgindamas apgauti savo sąžinę neišmintingais tvirtinimais, kad demokratinėj santvarkoj niekam negali apeiti tavo pamėgimas girtuokliauti, triukšmauti, kelti muštynes ir panašiai. Žinok, kad tokia tavo laikysena kenki visai lietuviškai*

visuomenei, o tuo pačiu ir pats sau.

VII. Nevok iš kitataučių, o taip pat ir iš savų tautiečių, siekdamas ar tai nešvaria spekuliacija, ar tai degtinės prekyba, ar tai neteisingu gautų gėrybių paskirstymu pralobimo tikslų. Įsisąmonink, kad spekuliacijos gudragalviškas teisinimas – esą prieš spekuliaciją iš pavydo nusistatę tie, kurie patys nesugeba spekuliuoti – yra paniekos vertas, įžeidžiantis tautos reikalų bojančių visuomenę, o taip pat panašus teisinimas parodo, kokiais siaurai savanaudiškais tikslais remiasi šis pragaištingas darbas. Yla išlenda iš maišo – venk viso to, ką draudžia mūsų globotojai, ypač jei tas žemina lietuvio vardą.

VIII. Nekalbėk neteisiai prieš savo artimą, jį šmeiždamas, apkalbėdamas ar be reikalo įtarinėdamas. Visuomet turėk galvoje daktaro Vinco Kudirkos žodžius: „Vardan tos Lietuvos vienybė težydi“. Pastebėjęs kokias nors mūsų visuomenės gyvenimo negeroves, nedelsdamas, bet ramiai, objektyviai bei neižeidžiančiai kelk jas viešumon ir stenkis rasti tinkamų priemonių joms pašalinti: tam reikalui naudokis demokratiškai besitvarkančia Lietuvių Tremtinių Bendruomenės organizacija ir jos organais. Visus kai kurių kitataučių šmeižtus ir prasimanymus prieš mūsų visuomenę drąsiai ir pagrįstai atremk, pavartodamas, tačiau, tikrai tikrus ir neginčijamus įrodymus. Žinok, kad priežodis „pilk paplavas – vis tiek prilips“ yra visai gyvenimiškas, jei nepagrįsti užpuolimai lieka energingai neatremti. Jei esi visuomenės grupės vadovas, – jausk didžią pareigą visais atvejais tinkamai ginti vadovaujamos grupės reikalus ir garbę.

1. **Negeisk iš mus globojančių įstaigų bei pareigūnų tuojau to, ko jie mums esamomis aplinkybėmis negali duoti,** nė negeisk daryti pasiūlymų, kuriais būdais mūsų norai greičiausiai galėtų būti patenkinti. Kantriai lauk rytojaus, vadovaujamas savo išrinktos vadovybės. Pastarosios darbą bei pastangas remk ir skatink, bet netrukdyk ir neardyk savo netinkama laikysena.
2. **Negeisk nei artimesnio nei tolimesnio kaimyno nuosavybės ar pražūties;** visa savo esybe geisk išlaikyti ir atgauti tai, į ką tu turi šventą teisę. Tokia tavo dvasios būseną prisidės prie gerųjų pasaulio jėgų sustiprinimo. Šios gi gerosios jėgos, padedant Aukščiausiam, anksčiau ar vėliau, prives prie žmogiškumo bei teisingumo pergalės ir priartins mūsų išsiilgtos laisvės aušrą.

Kokią poveikį stovyklose gyvenusiems lietuviams galėjo turėti nuolatinė

bendruomenės kova už lietuvių moralę ir gerą lietuvių vardą? Sunku atsakyti, nes neretai spaudoje skelbiami faktai būdavo sutirštinami, padėti vaizduojant daug blogesnę, nei būta iš tikrųjų.[18] Rodos, dažniau buvo siekiama sunkiai pasiekiamo idealo. Kita vertus, daugelis moralizavimų, negerovių iškėlimų ir raginimų su jomis kovoti, net Lietuvių tremtinių bendruomenės skelbiamų nutarimų nepretenduodavo į kokius nors oficialius visai bendruomenei privalomus įstatymus ir galėjo apeliuoti tik į kiekvieno lietuvių sąžinę. Galima sakyti, kad tuometinė spauda ir pati lietuvių bendruomenė atliko itin svarbų bendruomenės drausminimo, moralės sargų vaidmenį ir kartu skatino bendruomeniškumą, savidiscipliną, kolektyvinės atsakomybės už savo ir kiekvieno lietuvių elgesį suvokimą.

Projektas „Pasaulio Lietuva.“

Jei norėtumėte publikuoti straipsnį prašome nekeisti straipsnio pavadinimo, nurodyti informacijos šaltinį, autorių ir projekto pavadinimą.

[1] Politinius pabėgėlius globojo tarptautinės organizacijos *United Nations Relief and Rehabilitation Administration* (UNRRA) ir *International Refugee Organization* (IRO), kurios rūpinosi karo pabėgėlių šalpa, įkurdinimu, vėliau tolimesne emigracija į kitus kraštus.

[2] Kviklys B. Saugokime savo gerą vardą. *Mintis*, 1946 08 21, p. 2.

[3] Mažiulis A. Lietuviškąją dvasią svetimiesiems atskleidžiant. *Žiburiai*, 1946 10 12, p. 1.

[4] Mes ir kitataučiai. *Žiburiai*, 1946 07 20, p. 1.

[5] Kuizininė D. Lietuvių egzilio kultūra: tarp praradimų ir atradimų. *Nacionalinio tapatumo testinumas ir savikūra eurointegracijos sąlygomis*, Vilnius: Kronta, 2008, p. 304-313.

[6] Mažiulis A. Lietuviškąją dvasią svetimiesiems atskleidžiant. *Žiburiai*, 1946 10

12, p. 1.

[7] Stanys A. Tremtinių Bendruomenei įsikūrus. *Žiburiai*, 1946 03 16, p. 1.

[8] Gintautas. Gyvenimas stovykloje įpareigoja. *Mūsų kelias*, 1945 09 01, p. 2, 4

[9] Siekiant kovoti su negerovėmis DP stovyklose buvo kuriami apylinkių teismai, tiesa, galių jie turėjo nedaug ir realiai atliko daugiau garbės teismo funkciją – galėjo skirti baudas, išmesti iš stovyklos arba paskelbti viešai skelbimų lentose nusikaltusiųjų pavardes. Plačiau žr. Bartusevičius V. *Lietuviai DP stovyklose Vokietijoje 1945-1951 m.* Vilnius: Versus aureus, 2012, p.129-131.

[10] Dagilis B. Bukime Lietuvos Vardo Verti. *Mūsų kelias*, 1945 09 01, p. 1; Merkelis A. Argi nenorime dirbti? *Mūsų kelias*, 1946 05 30, p.1; Kovokime su negerovėmis. *Mintis*, 1947 03 08, p. 2; Svarbu išvažiuojantiems, svarbu ir liekantiems. *Lietuvių žodis*, 1947 05 15, p. 1; Rimvydas V. Tremties gyvenimo dėmės. *Žiburiai*, 1946 09 07, p. 5-6; Emigraciniai rūpesčiai. *Lietuvių žodis*, 1947 04 03, p. 2.

[11] Stanys A. Tremtinių bendruomenei įsikūrus. *Žiburiai*, 1946 03 16, p. 1.

[12] Bartusevičius V. *Lietuviai DP stovyklose Vokietijoje 1945-1951 m.*, p. 127.

[13] Ten pat, p. 130-131.

[14] Ten pat, p. 124-126.

[15] Noriu vesti, noriu ištekėti. *Gimtoji šalis*, 1950, nr. 9, p. 5,6.

[16] Lietuvių Tremtinių Bendruomenės Muencheno Apygardos Komitetas. Tautinis solidarumas įpareigoja, *Mūsu kelias*, 1947 11 06, p. 2.

[17] Dešimt įsakymų nuo karaliaus bokšto kalno. *Mūsų kelias*, 1946 03 07, p. 4.

[18] Pasimokykim. *Tremtinių žinios*, 1946 10 04, p. 2; Daulius J. Blogumas glūdi kitur. *Žiburiai*, 1946 03 02, p.1-2.